

İlhami CƏFƏRSOY
Filologiya elmləri doktoru
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
E-mail: cfrsoy@mail.ru

ANADOLUNUN KUM KAHİNLƏRİ NİZAMİ GƏNCƏVINİN UZAQ ƏCDADLARI

Açar sözlər: Qum məbədləri, kahinlər, Komaqena Kumezia, Apollon, Sevilla

Giriş

Ön Asiyanın yerli kahin nəsilləri yunanlarla döyüşlərdə Troya hökmdarı Piramın tərəfini saxlayırdılar. Həmin nəsillər Sal, Qal, Kum, Aplu və başqaları idi. Yunan və latın tarixçilərinin əsərlərində onların adları olduğu kimi, bəzən də azca fonetik dəyişikliklə yazıya alınmışdır. Məsələn, Ana məbədi Anela, Aplu məbədi Apollon adlandırılmışdır [Вильгельм Вагнер 1901.s.129; Янковский 1968.s.51; Энеида 1933.s.14,18].

Troya şəhərinin süqutundan sonra Ön Asiyadan İtaliyaya və Aralıq dənizi adalarına köçən kahin nəsillərindən biri Kum idi. Kum kahinləri Appenin yarımadasının cənubunda Kum şəhərini saldılar və həmin şəhərdə Kum məbədini tikdilər [Энеида 1933. s.338; Энеида1971. s.386; История греческой литературы 1872 s.11, 273].

Publi Maron Vergili (e.ö. I əsr) yazır ki, İtaliyanın cənubundakı və Evbey adalarındakı Kum şəhərlərini H`Alkidadan gələn Kum kahinləri salıblar. Həmin şəhər Kampan vilayətində Neopol şəhəri yaxınlığında idi [Энеида 1933.s.423; Энеида 1971.s. 386]. H`Alkida Suriyanın şimalıdır. İndi o vilayət mərkəzi şəhəri ilə birlikdə H`Ələb adlanır. H`Ələb alova tapınan prototürklərin yurd yeridir.

Şumerin “Gilqamış” dastanında Kum baba obrazı var. Kum baba dastanda Uruk şəhərinin düşməni kimi təqdim edilir [Масперо 1916.s.167]. Bu əfsanə göstərir ki, Kum babanın övladları yuxarı Dəclə çayı boyunda yaşamış, aşağı Dəclə çayı boyunda yerləşən Uruk şəhərini işğal etmək istəmişdir.

Publi Maron Vergili yazır ki, İtaliyadakı Kum məbədində cadugər qadınlar yaşayırdılar. Həmin qadınlardan birinin adı Sevil idi. Qədim Roma şairləri Sevil adını Sevilla kimi yazırlar [История греческой литературы 1872.s.11; Энеида 1933.s.15; Энеида 1971.s.386]. Sevilla adının kökündə seb sözü durur. Seb türk dillərində söz, sebçi kahin deməkdir. Kahinlərə ona görə sebçi deyilirdi ki, onlar göylərdən gələn sehirlilərin sözləri insanlara çatdırırdılar. Eney atası Anxizi Siciliya adasında dəfn edir və Sevillanın yanına gəlir. Ondan xahiş edir ki, falına baxsın, görsün gələcək taleyi necə olacaqdır?

Sevilla sehirlilərin sözlərlə Eneyi ovsunlayır. Onu yeraltı dünyaya aparıb atası Anxiz ilə görüşdürür. Atası ona deyir ki, Latinin qızı Lavinanı al, İtaliyada yeni dövlətin əsasını qoy. Eney, Troyanın Parisə bənzər alması Sevillanın sözlərindən elə təsirlənir ki, atası ilə görüşdüynə inanır, cadugər qadının dizlərini qucaqlayır və uşaq kimi hönkürüb ağlayır [Энеида 1933.s.15].

Sevilla cadugər adının Zebilla, Zabella variantları da vardır. O söz Avropa dillərinə Zaballa formasında daxil olmuş, Zabilə formasında Azərbaycan dilinə qayıtmışdır.

Qədim türk abidələrində sab sözü var: Sabımı tüketi esidgil, yəni sözümü sonadək dinlə. Sabçı, sebçi eyni zamanda şairlərə deyilirdi. Ukraynanın böyük şairi Tarasin təxəllüsü Sebçi olmuşdur. Taras Şevçenko Sebçi Taras deməkdir.

E. ö. II minilliyin əvvəllərinə aid Xatti kitabələrində cadugər qadınlara Kum Ama deyilir [Сойрек 1980.s.203]. Xattilər xetlərdən qabaq Kızıl İrmak çayı boyunda yaşayan xataylardır. Xataylar arxaik bir türk etnosu olaraq iltisəqi, xetlər flektiv dillidirlər [Камменхубер 1980.s.105; Грозный 1938.s.26-27].

Kum sözü kahin anlamında Likiya dilində də vardır. Likiyalılar şumerlərə və xataylara qohum idilər. Onlar Kum kahinlərinin məbədlərinə Kumezia deyirdilər. Bundan başqa Likiya mixiyazılı kitabələrində *Kumaza* sözü vardır. Kumaza kahinlik sənətinin sahiblərinin daşdıqları titulları idi [Нойман 1980.s.352].

Ön Asiyadan İtaliyaya köçən Kum kahinləri Nizami Gəncəvinin uzaq əcdadlarıdır. Bu mövzuda elmi tədqiqat aparılmamışdır. Nizamişünaş alimlərimiz nəinki böyük şairin Qum mənşəyinə, hətta onun babalarının Qum şəhərindən olmasına ehtiyatla yanaşırlar. Onlara elə gəlir ki, Qum İran şəhəri, qumlular farsların əcdadlarıdır. Əslində isə Kum prototürk etnoslarından biri, hansı ölkədə salınmasından asılı olmayaraq Kum türk şəhəridir.

Kum şəhərinin biri Orta Asiyada Ürgənc vilayətində [Бартольд I. III, 1966, s.88], biri Kaşandan Təbrizə gedən ticarət yolunun üstündə [Петрушевский 1949.s. 200], biri Qırçaq çölündə [Чокан Валиханов 1984.s.249], biri Çin Türküstanında [Кучера 1984.s.30], biri hardasa Troyanın şərqində idi [Хойбек 1980.s.321].

Qədim Çin tarixçilərinin yazdığına görə *Kum* qərbdəki 36 dövlətdən biridir [Кучера 1984.s.30]. Bu məlumatlar onu göstərir ki, Kum qədim dünyanın elitar nəsillərindən biri olmuş, çoxlu şəhərlər salmış, dövlətlər qurmuşdur. Həmin şəhərlər və dövlətlər Azərbaycanda, Anadoluda, Misirdə, Aralıq dənizi adalarında, İtaliyada idi. Dinlər, ayinlər dəyişmiş, etnosların qitələrdən-qitələrə, iqlimlərdən-iqlimlərə miqrasiyaları baş vermiş, çoxlu xalqlar məhv olaraq yer üzündən silinib getmişdir. Ancaq qumlular yüzillər, minillərlə hərbi-siyasi şəraitə uyğunlaşaraq öz varlıqlarını qoruyub saxlamışlar.

Təbrizlə Kaşan arasındakı Qum şəhərinin təriqət şeyxləri fars millətçiliyinin təzyiqi ilə erməniyə dost, Azərbaycana düşmən oldular. Qarabağda Vətən savaşı zamanı fitva verərək bizi işğalçı adlandırdılar. Ancaq mollalardan fərqli olaraq əhali özünü bizə doğma bilir, Azərbaycan dilinin ayrıca bir ləhcəsində danışırlar.

Qum nəslinin bir qolu xristianlıq dövründə Albaniya ilə İveriya arasında yurd salmışdı. VII əsrdə onların burada böyük məbədi və qalası var idi. A.S.Xaxanov 1893-cü ildə Qax rayonunda Ləkit kəndi yaxınlığında həmin məbədin xarabalığını tapmışdır [Шанидзе 1938.s.170].

Bundan başqa IV əsrdə hardasa Van gölü vadisində Qum adlı qala var idi. Erməni tarixçiləri həmin yaşayış məskəni Qomkunk adlandırırlar [Фавстос Бузанд 1953.s.97]. Qomkunk qumluların qalası, sığınacağı deməkdir.

Nizami Gəncəvinin əslən hansı Qum şəhərindən olması barədə “İsgəndərnamə”də belə bir beyt vardır:

Ço dor gərçe dər bəhre Gənce qoməm,
Vəli əz qohestane şəhre Quməm.
Mirvari kimi Gəncə dənizində batsam da,
Dağlıq yerdəki Qum şəhərindənəm.

Hindistanlı tədqiqatçı Şibli Nümana görə şairin əcdadları Qum şəhəri yaxınlığındakı Təfreş, yəni Təbriz kəndindəndir. Ancaq “İsgəndərnamə”nin Bakı nəşrindən bu məlumatı çıxarıblar. Akademik Ziya Bünyadov isə yazır ki, Nizaminin babaları Qax yaxınlığındakı Qum kəndindəndir. Həmin kənd qohestanda, yəni dağlıq ərazidə yerləşir [Ziya Bünyadov 1984.s.225].

Xristian kilsə salnamələrindəki məlumatlar Şibli Nümanın yox, Ziya Bünyadovun fikirlərini təsdiq edir. Xilafətin qoşunları Tiflisi tutanda şairin babaları xristianlığın sonunun

çatdığını görmüş, İslam dinini qəbul edərək Kaxetdəki Qum şəhərindən Gəncəyə köçmüşdür. Onlar Gəncə şəhərinə köçəndən sonra Ləkit kəndi yaxınlığındakı Qum məbədi xaraba qalmışdır.

Ancaq bu məqamda Şibli Nümanın da vətənpərvərliyini anlamaq lazımdır. Şibli kəndinin biri Təbriz yaxınlığında, biri Pakistandadır. Çünki Şibli qədim türk nəsillərindən biridir.

Nizaminin ata xətt ilə qohumları Gəncədə Qumi soyadı ilə məşhur oldular. Onlar Atabəylər dövründə şəhərin aparıcı simalarına çevrildilər. Cəmaləddin Qumi Gəncə şəhərinin rəisi oldu. Onun qohumu Şəmsəddin Qumi Atabəy Özbəyin hacibi kimi Gəncədə oturub gürcülərlə diplomatik danışıqlara başçılıq edirdi [Ziya Bünyadov 1984. s.124, 177].

Şəmsəddin Qumi dövrünün çox istedadlı diplomatı idi. O, ilk dövlət xadimidir ki, müsəlman oğlanlarının xristian qızlarına uyaraq Gürcüstana köçməsinin qarşısını almışdır.

Çariça Tamarın zamanında Gürcüstanda qız monastırları var idi. Gözəl və fitnəkar qızlar orada xüsusi təlim alırdılar. Qonşu ölkələrin müsəlman oğlanları onların sorağını alıb kilsələrə gəlir, xristianlığı qəbul edir, bir də vətənlərinə qayıtmırdılar.

Dədəmiz Qorqudun kitabında belə bir ibrətamiz an vardır. Uruz atası Qazan xana deyir. Səndən üz döndərib, Qan Abqaza gedərəm. Xaçə əl basıb qara gözlü keşiş qızını alaram. Sənin yanına dönmərəm. Bu cür fitnəkar qızlar 35 yaşına çatana qədər 10-15 dəfə ərə gedirdilər, ancaq uşaq doğmurdular. Bədənlərinin təravətini saxlayırdılar.

Çariça Tamar 35 yaşına qədər 15 dəfə ərə getmişdi, ancaq doğmamışdı. Saray şairləri onun gözəlliyini vəsf edir, Şirvandan, Gəncədən müsəlman oğlanlar onun həsrətilə Tiflisə yollanırdılar [Джанашвили 1900.s.36,37; Меликсетбеков 1939.s.8-9].

Şəmsəddin Qumi Atabəy Özbəyin bir oğlunu Tamarın yanına göndərdi. Oğlan elə boy-buxunlu, yaraşığı idi ki, Tamar onu görəndə aşıq oldu. 15-ci əri David Soslanı kəndə göndərib, oğlan ilə eyş-ışrətə başladı.

Oğlan bir-iki aydan sonra ova getmək bəhanəsilə Tiflisdən çıxdı və Gəncəyə gəldi. Şəmsəddin Quminin göstərişi ilə cavanları başına toplayıb dedi ki, mən 50-60 kişinin altından çıxan o qadında bir dad-tam görmədim. Bundan sonra müsəlman oğlanlarının Gürcüstana axınları dayandı.

Qum nəslinin təriqət şeyxləri kahinlik dövründən qalma ənənələrlə insanların ürəyinə girir, beyinlərini yuyurdular. Onların çoxlu kitabları, yazılmış və yazılmamış qanunları var idi. Elə sirləri var idi ki, yalnız özləri bilirdilər.

Yakup Şafak yazır ki, Nizami ərəb və fars dillərindən başqa pəhləvi, süryani, ibrani, erməni və gürcü dillərini bilirdi [Yakup Şafak XXXIII.s.183]. Bu dilləri yalnız şairin özü bilmirdi, Qum nəslinin seçmə adamlarının hamısı bilirdi. Əgər onlar çoxlu dilləri, dinləri bilməsəydilər, məbədlərdə kahin, məscidlərdə təriqət şeyxləri ola bilməzdilər. Bizim tarixçilərimiz yalnız ölkələrin, dövlətlərin tarixini öyrənirlər. Elitar nəsillərin, sülalələrin tarixini elmi tədqiqatın obyektinə çevirmək lazımdır.

Qum şəhərlərinin istər İranda olsun, istər Turanda, farslara heç bir aidiyyəti yoxdur. Çokan Valixanov yazır ki, Kum qırçaq tayfasıdır [Чокан Валиханов 1984.s.249]. Qırçaqlar cənubi-rus çöllərinin qədim sakinləridir. Kuban çayı onların adı ilə Kum, Kumli, Kum Aka adlanırdı. Bundan başqa Rusiyanın Stavropol, Kuban quberniyalarında Kum, Kumli kəndləri var idi [Апостолова 1897. s.126; Галкин, Коровин 1980. s.76-84; Пагирев 1913. s.148; История Донского Войска 1834.s.165].

Kimsə bizimlə mübahisə edə bilər ki, qırçaqlar Volqa-Don arasına XI əsrdə gəlmişdir. Ancaq heç kəs deyə bilməz ki, bir çox qırçaq boyları, o cümlədən Kum nəsilləri eradan əvvəl Ön Asiyada yaşamamışdır. E.ö. II minilliyə aid Lidiya mixi yazılarında göstərilir ki, Kumli etnosu hardasa indiki Suriya ilə Türkiyə arasında yaşayır [Хойбек 1980.s.321].

E. ö. IX əsrə aid Urartu qaya yazılarında göstərilir ki, Kum tayfası cənub-şərqi Anadoluda yaşayır. Onların Yuxarı Zab çayı boyundakı ölkəsi və şəhəri Kumli adlanır [Меликишвили 1960.s.438].

İtaliya səyyahı Plano Karpini yazır ki, kumanların ölkəsi Kum da adlanır [Шопен 1866.s.322]. Kuman qummlar, Qum nəslindən olanlar deməkdir. Yəhudi tarixçisi İosif Flavi (I əsr) yazır ki, romalılar iudeylərin ölkəsini tutdular. Onların qoşun başçılarından biri Ventidiy Kuman 48-52-ci illərdə İudeya üzərində hakim oldu [Иосиф Флавий 1991.s.163, 479]. Bu məlumat onu göstərir ki, Kum alpları romalılarla birləşərək Fələstini tutmuş, imperiyanın vassalı kimi yəhudilər üzərində hakim olmuşdur.

Misirin Karnak şəhərindən tapılan e.ö. XIII əsrə aid bir papirus mətnində göstərilir ki, XVII sülalə fironlarının zamanında Kumli qalasında bir Asiya knyazı müdafiə olunurdu. O, firon Ramzesin atası ilə vuruşa-vuruşa öz qalasına sığınmışdı [Струве 1919. s.9].

Nəzərə alsaq ki, firon Ramzesin atası eradan əvvəl XV əsrdə yaşamışdır, deməli qummların bir hissəsi Troyanın süqutundan əvvəl Misirə köçmüşdür. Artıq eradan əvvəl XIV əsrdə onların yuxarı Nil çayı vadisində iki, deltalarında bir şəhəri var idi [Клота бей 1843. xəritə 1 və 2; Тураев 1913.xəritə 1].

Xüsusilə maraqlıdır ki, Assuriya mixi yazılarında Kum ölkəsi Kumnuх, ölkənin hakim etnosu Kummuxа adlanır [Меликишвили 1960.s.429] Kummuxа qumuxların ölkəsi deməkdir. Qumux türk etnosudur [Вакіханов 1951.s.116]. Onların bir hissəsi Dağıstanda, bir hissəsi Şimali Qafqazda yaşayır. Bundan başqa XIX əsrdə Orenburq vilayətində Kumax adlı qışlaq [Географическо-статистический словарь I. 1863.s.683], Özbəkistanın Altun kul rayonunda Kumax adlı kənd var idi [Административно – территориальное деление Узбекской 1960.s.100].

Mahmud Kaşğari yazır ki, Qum şəhərinin adı türkcədir [МК III.1941.s.149]. Ancaq lüğətçi alim sözün anlamını izah etmir. Altay türkləri isə quma kumux deyirlər [Мурзаев 1959.s.124]. Kum, kumux, kumax etnonimləri qum sözü ilə bağlı ola bilərmi? Fikrimcə olar, amma bilavasitə sözün həqiqi mənası ilə yox.

Türk dillərində qum sözünün mənalarından biri gömmək, yəni torpağa, quma basdırmaqdır. İtaliyadakı Qum məbədinin kahini Sevilla Eneyi yerin altına gömür. Zülmət dünyaya aparıb atasının ruhu ilə görüşdürür [Энеида 1933.s.15; Энеида 1971.s.386].

Çokan Valixanov yazır ki, qum qırğız sözüdür. Ancaq qırğızlar indi bu sözü işlətmirlər [Чокан Валиханов 1984.s.249]. Ona görə işlətmirlər ki, İslam dinini qəbul edəndən sonra kahinlərə inanmırdılar. İslam dini cadugərlərə, falçılara inancını qadağan edir.

Nizaminin ata xətilə qohumları Şəmsəddin Qumi, Cəmaləddin Qumi də artıq insanları İtaliyanın Qum məbədinin kahinləri kimi yeraltı dünyaya aparmırdılar. Onlar V-VII əsrlərdə kilsələrdə, IX-XII əsrlərdə məscidlərdə tamam başqa üsullarla inanc əhlini özlərinə tabe edirdilər.

Nəticə

İtaliyanın Kum şəhərini Troyanın süqutundan sonra Ön Asiyadan Appenin yarımadasına köçən Qum kahinləri salmışdır. Qum prototürk etnoslarından biridir.

Nizami Gəncəvi ata xətilə Qum, ana xətilə Qurd nəslindəndir. Qum nəslinin patriarxları Gəncəyə köçməzdən qabaq Qax rayonundakı xristian türk icmasının başçıları olmuşlar. Onlar İslam dinini qəbul edib, Gəncə şəhərində rəhbər mövqelər qazandıılar.

İstər Albaniya ilə İveriya arasında olsun, istər Təbriz və ya Urgənc şəhəri yaxınlığında Qum arxaik bir türk nəslinin şəhəridir. Qum müdrikləri yalnız Azərbaycanın yox, qədim Ön Asiya və antik İtaliya mədəniyyətinin yaradıcılarından biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Вильгельм Вагнер 1901 - Вильгельм Вагнер. Эллада, Санкт-Петербург, 1901.
2. Энеида 1933 – Вергилий Публий Марон. Энеида. М.-Л., 1933.
3. Энеида 1971 - Вергилий Публий Марон. Энеида. Буколики. Георгики. Москва, 1971.
4. История греческой литературы 1872-История греческой литературы. Санкт-Петербург, 1872.
5. Масперо 1916 – Масперо Г. Ассирия. Москва, 1916.
6. Сойрек 1980 – Сойрек В., Оттен Г. Древнехеттский ритуал царской четы. Древние языки Малой Азии. Москва, Прогресс, 1980, s. 161-197.
7. Камменхубер 1980 – Камменхубер А. Хаттский язык. Древние языки Малой Азии. Москва, Наука, 1980, s. 23-98.
8. Грозный 1938 – Грозный Б. Хеттские народы и языки. Вестник древней истории. Москва, 1938, № 2, s. 18-33.
9. Нойман 1980 – Нойман Г. Ликийский язык. Древние языки Малой Азии. Москва, Прогресс, 1980. s. 322-353.
10. Бартольдт. III, 1965 – Бартольд В.В. Сочинение. т. III, Москва, Наука, 1966.
11. Петрушевский 1949 – Петрушевский П.П. Очерки по истории феодальных отношений Азербайджана и Армении в XVI – начале XIX в. Ленинград, изд-о АН СССР, 1949.
12. Чокан Валиханов 1984 - Чокан Валиханов. Собрание сочинений. т. I, Алма – Ата, изд-во Казахская Энциклопедия, 1984.
13. Кучера 1984 – Кучера М.П. Ранняя история Синцяна. Москва, Наука, 1984.
14. Шанидзе 1938 – Шанидзе Акаки. Новооткрытый алфавит Кавказских албанцев и его значение для науки. Тбилиси, 1938.
15. Фавстос Бузанд 1953 – Фавстос Бузанд. История Армении. Ереван, 1953.
16. Ziya Bünyadov 1984 – Ziya Bünyadov. Azərbaycan Atabəylər dövləti. Bakı, Elm, 1984.
17. Джанашвили 1900 – Джанашвили М.Г. Царица Тамара. Тифлис, 1900.
18. Меликсетбеков 1939 – Меликсетбеков Л. М. Обзор источников истории Азербайджана. вып. 2, Баку, 1939.
19. Уакир Şafak XXXIII - Уакир Şafak. Nizami Gencevi. Islam Ansiklopedisi. XXXIII.
20. Апостолова 1897 - Апостолова Л. Я. Географический очерк Кубанской области. СМОМПК, вып. XXIII, Тифлис, 1897.
21. Галкин, Коровин 1980 – Галкин Г.А, Коровин В.И. Опыт исследования название р. Кубан. Ономастика Кавказа. Орджоникидзе, 1980, s. 76-84.
22. Пагирев 1913 – Пагирев Д.Д. Алфавитный указатель к пятиверстной карте Кавказского края. Тифлис, типография К.П. Козловского, 1913.
23. История Донского Войска 1834 – История Донского Войска. Описание Донской земли. т. 1, Санкт-Петербург, 1834.
24. Хойбек 1980 – Хойбек А. Лидийский язык. Древние языки Малой Азии. Москва, Прогресс, 1980. s. 288-321.
25. Меликишвили 1960 – Меликишвили Г.А. Урартские клинообразные надписи. Москва, изд-во АН СССР, 1960.
26. Шопен 1866 – Шопен И.И. Новые данные о Кавказе и его древних обитателей. Санкт-Петербург, 1866.
27. Иосиф Флавий 1991 – Иосиф Флавий. Иудейская война. Минск, 1991.
28. Струве 1919 – Струве В.В. Ассирия. Москва, 1919.
29. Клоута бей 1843 – Клоута бей. Египет, т. I. Санкт-Петербург, 1843.

30. Тураев 1913 – Тураев Б.А. История древнего Востока. Санкт-Петербург, 1913.
31. Bakıxanov 1951 – Bakıxanov A.A. Gülüstani-İrəm, Bakı, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1951.
32. Географическо-статистический словарь I. 1863 - Географическо-статистический словарь Российской Империи. т. I, Санкт-Петербург, 1863.
33. Административно-территориальное деление Узбекской 1960 – Административно-территориальное деление Узбекской ССР. Ташкент, 1960.
34. МК III. 1941 – Mahmud Kaşğari. Divanü luğatit türk. с. III, Ankara, 1941.
35. Мурзаев 1959 – Мурзаев Э. и В. Словарь местных географических терминов. Москва, изд-во Географической Литературы, 1959.

Илхами ДЖАФАРСОЙ
Доктор филологических наук

**КУМСКИЕ СВЯЩЕННИКИ ИТАЛИИ – ДАЛЕКИЕ ПРЕДКИ
НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ
РЕЗЮМЕ**

Ключевые слова: Кумские храмы, священники, Комагена, Кумезия, Аполлон, Севиля

Статья посвящена очень актуальной проблеме азербайджанской литературы и культуры. Впервые в гуманитарных и социальных науках Азербайджана обсуждаются следующие проблемы: 1. Многие ценные образцы древнеримской литературы были созданы поколениями, мигрировавшими из Передней Азии в Италию. 2. Эти поколения – Кум, Гал, Сал, Апулу и другие. 3. Эти поколения после оккупацией Трои переехали в Сицилию и Италию. 4. Низами Гянджеви является потомком Кума по линии отца.

İlhami JAFARSOY
Doktor of Philology

**KUM PRIESTS OF ITALY – NIZAMI GANJAVI'S DISTANT ANCESTORS
SUMMARY**

Key words: Kum temples, priests, Comagena, Cumezia, Apollo, Seville

The article is devoted to the actual problem of Azerbaijani literature and culture. The following problems are discussed for the first time in the humanitarian and social sciences of Azerbaijan: 1. Many valuable examples of ancient Roman literature were created by generations who migrated from Western Asia to Italy. 2. These generations are Kum, Gal, Sel, Apulu and others. 3. These generations being after the occupation of Troy moved to Sicily and Italy. 4. Nizami Ganjavi is a patrilineal descendant of Kum.

Daxil oldu: 12.05.2024-cü il